

Vitaminimumus

nálunk divat a tócsa
age against the regime

A kortárs prózaértelmezésekben felbukkanó minimalizmus fogalma magán viseli az újszerűség és a határon való létet megfogalmazó radikális értelmezői attitűd retorikai feszültségét. Mindeközben nem árulja el, minek a határát, minek a minimumát jelenti be. Az utóbbi évek kritikáját szemlélve üdítő élmény végigtekinteni a korábbi fogalmakhoz képest játékos, színes, esetleg rögeszmésen akkurátus vagy éppen ironikus megnevezések kavalkádján...

Acímszereplő egy gólem. Mivel éppen más dolga nincs, nyugodtan törökülhet: egy darabig bajuszt játszik, ám amikor fölfelé nézve szempárt orront, kis mosoly jelenik meg a szája szélén, és rég megunt büvös kockájáért nyúl. Minden simán megy a legelső oldal és – értelemszerűen – a határos sorok kivételével. A gólem rájön, hogy elfelejtette az utolsó húzást, aztán eszébe jut, hogy ezt az egyet régen sem értette, csak megjegyezte. De ez nem volt baj, mert így is belül volt a nyolcmásodperces álomhatáron. A gólem most arra gondol, hogy nem is volt gyerekkora, aztán meg arra, hogy akkor *ne is legyen*. A térdre hullott betűk feldühítik, bekapcsolja a Rage-et, (1) az énekesrel ordít: „nálunk divat a tócsa”.

A cím és a mottó ezzel megtörtént. Ami utánuk *maradt*, abból nem tudjuk meg, mit jelent *érteni* a kocka tekerését, a gólem nem felel, ha azt kérdezzük, *hogyan* fordít, amikor ordít. Csupán egy kérdés *marad*: vajon vitamin vagy éppen mumus egy vitára nézve, ha a *minimumot* emlegetjük.

Az irodalomtudományos vita jellemzői

Az irodalomtudományban megjelenő új fogalmakban gyakran észlelhető egy feltűnő mozzanat, izgalmas, újat ígérő és beláthatatlan sajátosság. Az a gyanúm, hogy éppen ez az azonosíthatatlan tulajdonság segíti a fogalmat ahhoz, hogy az irodalmi konszenzus szintjére kerüljön. Ez az örvényesség engedí meg, hogy eddig le nem írt szövegekről vagy az eddigiektől eltérő módon tegyünk általános állításokat. Ugyanez a vonzerő teszi lehetővé, hogy a fogalomalkotás bevallott céljain kívül eső kontextusok kerüljenek a megnyilatkozások sodrásába, vagyis az új terminus a leírás szándékán túlmutató prediktív, a későbbi értelmezésekre nézve előíró kapacitásra tegyen szert. Az ilyen fogalom kimondása provokatív erőt sugároz, vitára ingerli az irodalommal foglalkozókat.

Egy felbukkanó fogalom használata, az érintett művek és átértelmezésük módjainak megválasztása kapcsán kialakuló termékeny vita táptalaját többnyire a fogalomértelmezők reflektálatlan előfeltevései adják: az „értjük egymást, de másról beszélünk” helyett az „egyről beszélünk, csak másképp” modalitása nyer teret. (2) Az eltérő fogalomhasználatból eredő vita azonban szerves része egy fogalom legitimálódásának. Az egymásnak feszülő álláspontok valójában különböző intézmények, iskolák, nemzedékek vagy orgánusok formájában megmutatkozó igazságrezsimék között húzóó hatalmi viszonyok kifejeződései. A meghatározó kontextusok által kívánatosnak tartott status quo felől pedig közös érdek a vita. Egy irodalmi szövegcsoportot illetően a kánonpiac, egy kritikai néző-

pontot tekintve pedig a fogalom- és ideológiapiac törvényei érvényesülnek. A formalitás keretei között, civilizált módon lezajló vita a tudományos nyelvhasználat viszonylag könnyen átlátható konszenzuális struktúráin nyugszik, ezek pedig jórészt függetlenek az adott vizsgálat elméleti előfeltevéseitől. (3)

Egy szövegcsoportot értelmezve a fogalomalkotáskor a kritikus a saját szövegtelmezését meghatározó kontextus elemeire reflektál, ezzel voltaképpen tautologikus módon legitimálja azt. A tautológia azonban a teljes ívű koherens érvelés velejárója: minél meggyőzőbbek az újonnan társított szövegek összefüggései, annál hitelesebb az értelmezői álláspont. Az egységes szövegvilág kimutatása implicit módon hitelesíti az értelmező világmodelljének érvényességét. Az önálló egységeknek tekintett jelenségek műalkotás-ként felfogott szövegek átlátása igazolja a metapozíciót. Ez pedig magasabb absztrakciós szintjével, tágabb szemantikai univerzumával ha úgy tetszik, pontatlanságával idegen kontextusoknak nyit teret. Az egymáshoz rendelésnél keletkező értékötletet maguk a vizsgált elemek is felveszik, ezáltal produkálják a konceptualizálhatóság tüneteit. A pozíciót nyerő fogalom eredetisége vagy újszerűsége pedig más, nagyobb legitimitással bíró vélekedésekhez képest tételeződik, ezért az ilyen megszólalás mindig narratív szerkezetet vesz fel.

A kortárs irodalom leírására tett fogalmi kísérletek retorikájukban fenntartják maguknak a tévedés jogát. Eszerint, ami most van, arról majd csak a jövőben lehet biztos tudásunk, hiszen az irodalom mindig megelőzi korát, így a mégoly vájt fülű kortárs értelmezőket is. A befogadástörténetek retorikája legalább implicit módon továbbra is épít a korábbi recepció általi félreértettség feltételezésére. Ebből következik, hogy az adekvát értelmezés fokmérője a predikációs képesség: mennyire sikerül érzékeny és időtálló értelmezést létrehozni. Ugyanakkor egy fogalom időtállósága nem független az általa működtetett komplex többnyire nehezen ellenőrizhető eszközökkel operáló legitimációs stratégiák hatékonyságától: metaforikája és értékszemponjtjai önbeteljesítő jóslat módjára jelennek meg a tudományos értekezések, majd a tankönyvek oldalain, és hatással vannak a megszülető szövegekre.

A *minimalizmus* konstituálódásának narratív sajátosságai (4)

A kortárs prózaértelmezésekben utat törő minimalizmus fogalma első látásra feltűnő örvényességgel bír. A létező kontextusok globális átrendezésének kísérlete jelentős morajjal jár. A terminus magán viseli az újszerűség és a határon való létet megfogalmazó radikális értelmezői attitűd egyébként nem ismeretlen retorikai feszültségét. Mindeközben nem árulja el, minek a határát, minek a minimumát jelenti be. (5) Az így keletkező áttekinthetetlenül általános „eddig, tovább nincs” érzete a jelenidejűséget az elgondolhatóság végpontjaként tételezve gyakran megidézett formula az aktuális kortárs áramlatok egymást követő áttörésének narratívájára épülő evolucionista történetiség elgondolásában. Ez máris kettős feszültséggel ruházza fel az új fogalmat: óhatatlanul működésbe lép az uralkodó hagyományban kitüntetett szerepű végpont jelleg, izgalmat kelt az ígélet, hogy tanúi lehetünk egy *eseménynek*, ugyanakkor azonnal megjelenik a szkeptikus távolgáttartás, amelyet a narratív struktúrák által deklarált esemény érvényességét érintő bizalmatlanság előfeltevése hoz játékba. A látszat ellenére ez a két hatás nem ellentétként, egymást kioltva jelentkezik, hanem alig reflektálhatóan interferál, és felerősíti a provokatív hatást. Feltehető, hogy a provokáció eleve magán viseli az efféle eldönthetetlenség, az egyértelmű reakciót meggátoló tisztázatlan értékviszonyok feszültségét.

Az Amerikai Egyesült Államok prózairodalmának értelmezését a hetvenes évektől máig meghatározó minimalizmus egyszerre funkcionál úgy, mint hullám, jelenség, irányzat, iskola, írócsoport, nemzedék vagy művek egy csoportja. E pontatlanság mellett, amely az irodalom fogalmának elméleti bizonytalanságból ered, a minimalizmus explicit jelölő-

energiáinak jó részét a korszak kritikájára jellemző terminológiai burjánzás határozott redukciójából meríti. Az ilyen fókuszba kerülés legitimációs szerepe megint csak ismerős, bevett eljárás: nem kell messzebb mennünk a *posztmodernizmus* fogalomtörténeténél. (6)

Az utóbbi évek kritikáját szemlélve, üdítő élmény végigtekinteni a korábbi fogalmakhoz képest játékos, színes, esetleg rögeszmésen akkurátus vagy éppen ironikus megnevezések kavalkádján. Közelebbről szemlélve azonban a jelölőstratégiák három jellemző típusa különböztethető meg: a legkevésbé találó megnevezések a megszokott módon a szövegcsoporthoz formai/stiláris jellegzetességét próbálják megragadni („újrealizmus”, „posztposztmodernizmus”, „új amerikai elbeszélés”); ennél érdekesebbek azok az elnevezések, amelyek a művek szövegvilágának leírásával kísérleteznek („rút realizmus”, „prolipróza”); a leginkább vonzó fogalmak pedig e két eljárás egymásba játszásával élnek („diétás Pepsi minimalizmus”, „közértrealizmus”). (7) Ez utóbbiak tehát, úgy mond, az ábrázolt valóság egy-egy elemét emelik ki, hogy azzal a szöveg formai sajátosságára utaljanak. E fogalmak látszólagos érthetősége ellenére nem világos az ilyen metaforikus átvitel mechanizmusa: érteni véljük a „kóla-próza” kifejezést, de érvényességének indoklásához további értelmezésre lenne szükségünk, egy tetszőleges kortárs szövegalmazból pedig valószínűleg nehezen tudnánk hozzárendelni a jelölni kívánt szövegek önálló egészek ható csoportját.

Amikor e terminológiai burjánzás egyetlen fogalomban összpontosul, nyilvánvalóan szem elől vész az egyes kifejezések szemiotikai potenciálja, de azok már eleve analízis nélküli jelölőenergiái, a megnevezések használata során hatást kifejtő textuális feszültségek, átöröklődnek az új kifejezésbe. A fogalom legitimációs stratégiái ezt az áramlást aknázzák ki a fogalomtörténet retorikájában, de ugyanezzel a gesztussal utat is engednek a folyamatnak. (8)

A fókuszteremtés narratív struktúrája tetszőlegesen leírható a desztillálás vagy a deriválás modelljeivel. Attól függetlenül, hogy legkisebb közös többszörösnek vagy legnagyobb közös osztónak gondoljuk el a művelet eredményét tehát a korpuszra jellemző legátfogóbb, általánosan érvényes kontextus, vagyis *párlat*, vagy pedig az azonosítható legkoncentráltabb központi entitás, a *mag* metaforikáját használjuk a folyamat hangsúlyozott elemei a *közös* és a *legtisztább* fogalmak konnotációi. Könnyen belátható, hogy ez a narratíva saját szemantikai univerzumát abszolút és uralható kontextusként tételezi. Ebben a térben pedig az elgondolt szélsőértékek követhetetlen oszcillációja zajlik. Eszerint a minimalizmus fogalmi legitimációs narratívájának implicit logikájában a szélsőértékek metaforikája a szemiozsis során felfüggeszti az értékhierarchiát: a narratív eljárás modellezésekor motívatlanul látszik az alárendeltként konnotálódó végpont, a *minimum* kitüntetése.

A korpusz azonosításának történetéhez hasonlóan maga a minimalizmus kifejezés narratívája is beláthatatlan argumentatív eljárások kontextusteremtő működését mutatja. A

Az Amerikai Egyesült Államok prózairodalmának értelmezését a hetvenes évektől máig meghatározó minimalizmus egyszerre funkcionál úgy, mint hullám, jelenség, irányzat, iskola, írócsoport, nemzedék vagy művek egy csoportja. E pontatlanság mellett az irodalom fogalmának elméleti bizonytalanságból ered a minimalizmus explicit jelölőenergiáinak jó részét a korszak kritikájára jellemző terminológiai burjánzás határozott redukciójából meríti. Az ilyen fókuszba kerülés legitimációs szerepe megint csak ismerős, bevett eljárás: nem kell messzebb mennünk a posztmodernizmus fogalomtörténeténél.

társművészetekben már teret nyert fogalom lehetővé teszi, hogy a minimalista zene- és képzőművészet fogalomtárából felsorakoztatott és egyazon gesztussal dominánsnak tételezett analógiák segítségével az irodalomértelmezés bejelentse igényét azok lexikonszintű legitimációs bázisára. Mivel ez a technika sem merőben új, figyelmen kívül maradnak olyan kérdések, amelyek a *társművészeti* analógiák vagy a radikálisan különböző nyelvekre épülő művészeteket átfogó univerzális esztétika problematizálhatóságából erednek. Nem világos például, hogy mennyiben azonosítható az ismétlődés fogalma a zenében és a prózában (ritmus és dallam vs. mondat szerkezet és metaforika?), a képzőművészetben pedig a „ready made”-ek megjelenése az analógiabeli szerepénél reflektáltabban veti fel az ábrázolás problémáját, vagyis inkább a művészetről, semmint egy ábrázolt világról mond újat.

A minimalizmus fogalomtörténete beleértve az irodalmon belüli használatát is a narráció inkonzisztenciáival rendkívüli módon kitérít a prózáról való megnyilatkozás metaforikus lehetőségeit. „Sima felületű” prózáról vagy „nonfiguratív” jellemekről beszélni olyan absztrakciós szinten lehetséges, ahol már nem keltenek feltűnést és óhatatlanul megjelennek a nyilvánvalóan ideológiai előfeltevésektől motivált állítások. A minimalista prózaértelmezés itt engedhet teret a *vesztesség* élményére alapozott bevallottan konzervatív és amerikai értelemben republikánus nézetrendszernek, melyet a mimézis utáni nosztalgiaiból előbújó pátosz jellemez.

„...mesterkéletlen, bútorozatlan, alacsony lakbérű tragédiák, olyan embereké, akik egész nap tévét néznek, romantikus ponyvát olvasnak vagy country- és westernzenét hallgatnak; pincérnők, pénztárosnők, segédmunkások, munkanélküliek, sodródó emberek ezek; a stílus dísztelen, és ami nem hangzik el: a csendek, az eliziók, a kihagyott dolgok azok mondanak a legtöbbet.” (9)

Ezen a szinten a fogalomhasználat magabiztossága utat nyit a definíciók megfogalmazásának. Az így tételeződő autentikus értelmezői horizont pedig projektív abszolutizálást végez. Ez az *emanáció* megnyilvánulása, melynek középpontjában a neoplatonikus *Egy*, mint legfelső hűposztászis metafizikájában konstituálódik az önazonos szubjektum: az adekvát értelmező. Az emanációt meghatározó az idézet felsorolásában is látható hierarchikus logika megszabja a jelentéstúlcsordulás irányát, kijelölve az amatőr olvasók és a további értelmezések mozgásterét.

A minimalizált személyiség szubjektuma

A minimalizmus legitimációs narratívájában megjelenő szubjektumkonstituálódás felmerülésével összefüggésben érdemesnek látszik szemügyre venni a minimalista próza-felfogás számára kirajzolódó én/személyiség jellemzőit. Tekintve, hogy a minimalista értelmezés saját korpuszát a posztmodern irodalommal összefüggésben lényegében arra való ellenhatásként vizsgálja, irodalom- és ismeretelméleti előfeltevéseit pedig a posztstrukturalista elsősorban a dekonstrukciós irodalomfelfogás ellenében fogalmazza meg, személyiségkoncepciójának vizsgálatához a posztstrukturalista szubjektumfelfogás tűnik kézenfekvő kontextusnak.

A rákövetkezés legitimációs narratívájával összhangban a *minimalizált személyiség* elgondolására általánosan jellemző, hogy magán visel számos olyan problémát, amely az identitással kapcsolatban az elmúlt évszázadban napvilágra került. Létét *előzetes* tapasztalatként határozzák meg a nyelvválság relativizáló tényezői, az önazonosság kommunikálhatatlansága, a kontinuum és transzhistorikus szubjektivitás felfüggesztődése, valamint a pszichológiai és szociális homogenitás érvénytelensége. Ezek következtében a személyiség redukálódik. Az így tételeződő *redukált én* legfőbb jellemzője az *utániség*. A feltehetően katasztrofális esemény után a személyiség alapvetően más reakciókat mutat, és másképpen kommunikálható, mint a posztmodern szubjektum. Noha az utóbbival össze-

függésben a redukált én elgondolható úgy is, mint azonos problémákra adott eltérő válasz, sajátossága mégsem ezekhez a problémákhoz képest mint provokáció vagy szubverzión, hanem azok következményeként mint redukció tételeződik.

A személyiségredukció megfogalmazása azonban komoly gondot jelent a minimalista értelmezés számára. E szerint a redukció egyrészt a befogadás korlátozott voltát érinti, amely egy elbeszélő-stratégia következménye, másrészt magát az ábrázolt személyiséget jellemzi, meghatározva az ennek a szövegvilággal folytatott interakcióját. Az első típus módozatai a *következményes és fenomenológiai* én a trauma utáni és külnézetiségében megjelenő embert jellemzik, de a redukció itt úgy értelmeződik, mint ami a trauma ismeretlenségének, szövegvilágon kívüli voltának, valamint a fenomenológiai látásnak, vagyis az érzékelés korlátainak tudható be. A redukció második típusának módozatai az *éztelenített és artikulációképtelen* én pedig nem úgy jelennek meg, mint amelyek valóban magát a személyiséget érintik, csupán annak interakciós személyiség-funkcióit. Tehát a szubjektum kommunikálhatóságának és kommunikációképességének egyébként is nehezen elkülöníthető problémái másodlagos jelentőséget kapnak, és mint feltételezett entitást, valójában épen hagyják azt.

A redukált én számára adott stratégiák leírása és értékelése szintén nehezen vezethet el a minimalizált személyiség körülhatárolható fogalmáig. A minimalista személyiségstratégiák funkciója a *túlélés*, és ennek eszköze a *lekapcsolódás*. A lekapcsolódás különböző formái között megtalálható a közösséget illető közömbösség, a hedonizmus, az identitás-elhagyás, az improvizáció, az apátia vagy az antiintellektualizmus. Ezek a szerepek, bár következetes alkalmazhatóságuk kérdéses, valóban elképzelhető fiktív életstratégiák, *túlélési* stratégiákként azonban nyilvánvalóan korlátozott érvényűek. Amennyiben a túlélést az eseményhez képest, az esemény *megtörténtével* való együttélésként, tehát a nem deiktikus tanúskodás képességeként értelmezzük, e stratégiák egyike sem mutat túl a meghatározhatatlan referenciájú eszképzismuson. A minimalista értelmezésnek ezért van szüksége arra, hogy a lelki és morális tartalmak elengedhetetlen szerepét állítsa, megidézve ezzel a válságból való kilábalás, az eszmélkedés ígértét.

Az efféle jelöletlen jelentéstulajdonítás nem egyedülálló a minimalista elméletben. Noha a minimalizált személyiség lényegi jellemzője az ideológiai tartalmak és a történelem ignorálása, a jelöletlenség értelmezésével a *hiányával van jelen* formulát alkalmazva az értelmezőnek lehetősége nyílik arra, hogy az adott kultúra kontextusában elérhető társadalmi/történelmi jelenségeket bevonja az interpretációba, és azokat modellként működtesse. Ilyen trauma-modell a posztvietnámi személyiség: „...az élmény annyira csak önmagára és tulajdon tébolyult dinamizmusára jellemző, hogy soha semmi sem fog többé teljesen normálisnak mutatkozni az életben.” (10)

Az efféle jelöletlen jelentéstulajdonítás nem egyedülálló a minimalista elméletben. Noha a minimalizált személyiség lényegi jellemzője az ideológiai tartalmak és a történelem ignorálása, a jelöletlenség értelmezésével a hiányával van jelen formulát alkalmazva az értelmezőnek lehetősége nyílik arra, hogy az adott kultúra kontextusában elérhető társadalmi/történelmi jelenségeket bevonja az interpretációba, és azokat modellként működtesse. Ilyen trauma-modell a posztvietnámi személyiség: „...az élmény annyira csak önmagára és tulajdon tébolyult dinamizmusára jellemző, hogy soha semmi sem fog többé teljesen normálisnak mutatkozni az életben.”

Vietnam a jelenkori amerikai kultúra egyik központi toposza. A kollektív kudarcélmény és az ezzel járó büntudat rendkívül sokféle társadalomlélektani mechanizmust kellett életre az amerikai nyilvánosság színterein. Ezek egyik szélsőséges formáját fogalmazza meg a fenti idézet, amely a jelenséget úgyszólván kiemeli a nyelvi/analitikus kezelhetőség tartományából, és azt mint önmagára utaló transzcendens kultúraszervező eseményt jelöli ki. Az ebből érthetően adódó modell-funkció azonban megkérdőjelezhető. Hogyan működhet a minimalizált személyiség lényegét meghatározó, nyelviileg elérhetetlen, és tulajdonképpen eszkatológiai jelentőséggel bíró esemény modelljeként az uralkodó nyugati kulturális diszkurzus egyik legkevésbé szakrális szemantikai csomópontja? Hogyan befolyásolja a modell működését a jelenség páratlan mértékű kommercializálódása? (11) Milyen közelítésben hagyhatók figyelmen kívül a jelenséget létrehozó, valamint az arra ráépülő mítoszt *fenntartó* hatalmi beszédmódok közti összefüggések? Végül: a jelenség történelmi/temporális beágyazottsága milyen hatással van az azt érvényes problémaként kezelő szövegek és befogadók korhoz kötöttségére? Ezek a kérdések azzal együtt is megválaszolást kívánnak, hogy számos szövegben valóban nyilvánvaló utalások találhatók a vietnami háborúra, mivel arra az értelmezői eljárásra hívják fel a figyelmet, amely által a szöveg jelöletlen tartalmait állító bizonytalan érvényű interpretáció erősen kontextualizált narratív elemekkel argumentálódik.

A minimalizált személyiség *utánisága* tehát több okból is nehezen belátható állítás. Az elmúlt évtizedekben megfogalmazódó „különböző fikciós szerepekbe szétszóródott” (*Lacan*) vagy „folyamatban lévő” (*Kristeva*) nyelvi szubjektum olyan a legkevésbé sem egységes elképzeléseknek adott teret, amelyekhez képest logikai nehézséget jelent a felülírás igényével minimalizált személyiségről beszélni anélkül, hogy a redukció ne haszonreakciónak

Ugyanilyen gond, hogy az elmélet a szövegben kitapintható szubjektum *transzparen-ciáját sugallja*. A struktúra kivehetetlen, a jelek szinte láthatatlanok, tehát átlátszóak, látni engedik, hogy az apriori jelenségek referenciája felől közelítve válik láthatóvá az én. Persze nehéz elképzelni, hogy az előzetesség ne volna feltétele az értésnek. De az előfeltételek kevésbé engednek magukhoz, ha a szubjektum *áttetszőségét állítjuk*, vagyis a felületen mozgó, zord jelölőjáték mögül áttűnő valóság felé indulunk. Eszerint a nyelv letapogatásával elérhető a *minimum*, ugyanakkor az értés határán ablakot nyit az érintetlen világra.

A minimalizmus túlélési stratégiái

A minimalizált személyiség problémái felhívják a figyelmet a minimalista elmélet és az általa meghaladni szándékozott dekonstrukció viszonyára. Az tehát a kérdés, hogy a minimalizmus mennyiben tekinthető érvényes túlélési stratégiának a dekonstrukció és a neki tulajdonított ismeretelmélet traumájához képest.

A választ megnehezíti, hogy a dekonstrukció állításai nem igazán türelmes „pácienstek”, nehezen viselik az analízist. Tény azonban, hogy az irodalomtudomány nem leplezheti a dekonstrukció nyilvánvaló jelenlétét az utóbbi évtizedek elméleti és kritikai gondolkodásában. A jelenség hatóerejéről és felvetéseinek érvényességéről azonban erősen megoszlanak a vélemények. Ugyanakkor e gyakran provokatív módon ható szemléletmódot minden igyekezete ellenére sem tekinthetjük egyértelműen intellektuális kihívásnak: a dekonstrukció körüli tudományos vitát sajátos zavarok jellemzik, és ez gátolja a párbeszédet. Az akadémikus főlényt figyelmen kívül hagyva, szembeötlő, hogy igen sok cikk és vitairat látott napvilágot e tárgy körben, de csak ritkán találunk olyan írást, amely kísérletet tesz a dekonstrukció átfogó kritikájára. (12) Ez a deformált dialóguskészség egyebek között azzal magyarázható, hogy a dekonstrukció művelői elutasítják az autonóm elmélet státuszát, inkább értelmezési stratégiák sokaságának vagy nehezen körvonalazható projektnek tekintik tevékenységüket. Ezért az elméleti diszkusszió normatív esz-

közei, a körültekintő és türelmes elemző gyakorlatot feltételező pontos és finoman differenciált fogalmazás rendre kicsorbulnak a dekonstruktív szövegek által megidézett, esetlegesen érvényesülő *alternatív logika* argumentatív struktúráin: a tudós kritikus könnyen úgy érezheti magát, mint egy képzett ökölvívó az utcai harcosok küzdelmében.

A dekonstrukció megragadása és meghaladása tehát nehéz feladat, az efféle célkitűzés eredményessége pedig nehezen ellenőrizhető. Ennek ellenére a dekonstrukcióval kapcsolatban általánosan elterjedtek olyan vélekedések, miszerint az a szélsőséges szkepszis, a hermeneutikai anarchia, a reflex-szerű szubverzió, valamint mindenféle hagyomány és moralitás tagadásának terrénuma, ahol a valóságvesztés a meghatározó tapasztalat. Ezért a tetszőlegesen felfogott közösségi értékek védelméért felelősséget vállaló autonóm szubjektivitás fogalmi csomópontjai gyakran formálnak olyan elméleti hálót, amely megkísérli hatályon kívül helyezni a dekonstruktív szövegfelfogás apóriáit.

Ilyen kísérlet a minimalista szövegértelmezés is. Noha a minimalizmus világ-szemlélete és szubjektumfelfogása nem zárkózik el a dekonstrukció által felvetett problémáktól, szemantikai előfeltevései határozott alternatíva körvonalait sejtetik. Ezek szerint a szövegek jelentésstruktúráiban minimalizálódik a nyelvi rendszer irányító funkciója, tudatosan korlátozódik a textualitás, redukálódnak a jelölőmozgások. A minimalizmus a konvenciókat nem tartja kikerülhetetlen tényezőknél, csupán a koordinációs játékok stabilizálódott formáinak. Ezekhez a játékokhoz pedig olyan rekonstruálható lehetséges világokat rendel referenciatartományokként, amelyek a mű fikcióként felfogott világának jelentését/üzenetét a szöveghez rendelhető valós világgal azonosítják. Mindez akkor képzelhető el, ha a lehetséges világok nem a

valóság kontingenciájára, hanem annak mélyen ható, átfogó értékstruktúrára épülnek. A minimalizmus érdeklődésének tárgya tehát maga a rendszer: annak megragadása és felmutatása, amit a mű akar, amiért a szerző a szöveget megírta. Ezáltal az értelmezés viszatér a referencialitáshoz, a szövegtől az irodalom kifejező funkciói felé fordul: „...a közvetlenül megelőző irodalmi gyakorlat és elmélet is arra készíti a művészt, hogy megpróbáljon visszatalálni a valós világgal kapcsolatot tartó referenciatartományokhoz, valahogyan szilárdabb talajt tudni a lába alatt. Valós életünk legkézzelfoghatóbb, leghétköznapibb oldalaira fókuszolni, a mindennapok reáliái közt mozgó, valóságos ember egyetemes kis gondjaira összpontosítani...” (13)

A minimalizmus fegyvertára a dekonstrukcióval szemben a következőkből áll: korlátozott értelmezői horizont, kezelhető konvenciók, a jelentést meghatározó rekonstruált szemantikai tartományok, immanens értékstruktúrák, rendszerelvűség, szerzői intenció, referencialitás, valamint a szubjektivitás egyetemessége. Egy dekonstruktort aligha rettent meg ez az arzenál.

E szövegfelfogás nyilvánvaló konzervativizmusa ellenére nem tűnik célszerűnek, hogy a minimalizmus túlélési stratégiáit egyszerű visszalépésként értékeljük. Nehezen képzelhető el olyan hatékony elfojtási mechanizmus, amely ezt az ismeretelméleti traumát képes volna kiiktatni a szövegértelmezés aktusából. Ezért a túlélés fogalmát átértelmezve, az utániságot úgy foghatjuk fel, mint a szubjektum vagy a referencialitás stabili-

*A minimalizmus fegyvertára
a dekonstrukcióval szemben
a következőkből áll:
korlátozott értelmezői horizont,
kezelhető konvenciók,
a jelentést meghatározó
rekonstruált szemantikai
tartományok, immanens
értékstruktúrák, rendszer-
elvűség, szerzői intenció,
referencialitás, valamint
a szubjektivitás egyetemessége.
Egy dekonstruktort
aligha rettent meg
ez az arzenál.*

tására nézve fenyegető kontextusok *fikciószerű megjelenését követő* stratégiák működte-tését. Ha a szubjektum identitásvesztése vagy a szemantikai káosz *elgondolható*, akkor a fikcionalitás határain mozgó értelmező valóban fenyegetve érezheti magát, a trauma eg-zisztenciális előfeltévésként jelenik meg. (14) Ebben az értelemben tehát a túlélés strate-giái *egybeesnek* az értelmezőt érő valóságosan megélt fenyegetés által kiváltott eszképi-zmus védekezőmechanizmusával.

A minimalista történet és a metafikció

Túlélés vagy menekülés – hogyan tehetünk köztük különbséget? Miféle moraj és mek-kora csend készíthet az egyikre vagy a másikra?

„– Igen, úgy van, ahogy mondtad – felelte Nanda. – A vásár zajában nem hallgatózunk, csak az olyan csend indít azonban hallgatózásra, melyben mégis egyet és mást meghall-hatunk. Egészen csendes és merőben hallgatás csak a nirvána, azért ott nem lehet szó hallgatózásról... Mert, ahol csak egy kicsit hallgatózni lehet, mint ezen a helyen, azonnal elvakít a látszólagos béke, azonnal túlálmodod magad az éhség és a szomjúság hat hul-lámán, és azt képzeled, hogy a nyüzsgés nyugvó középpontjában vagy. Amellett az, hogy itt hallgatózni és mindenféle hallgatni lehet, éppen azt bizonyítja, hogy rendkívül nagy nyüzsgés van itt, és hogy békeérzéseid csupán képzelődések. Ezek a madarak egymás fe-lé búgnak, hogy szerelmeskedhessenek, ezek a méhek, szitakötők, szárnyas bogarak ide-oda cikáznak, mert hajtja őket az éhség, a fűben ezerszeres életharc dül, és ezek a liánok, melyek oly kecsesen koronázzák meg a fákat, kifojtják belőle a lélegzetet és a nedvet, hogy csak ők maguk legyenek kövérek és szívósak...

– Jól tudom – mondta Sridáman –, és nem is ámítom magam e dolgok tekintetében, vagy legfeljebb csak egy percig és szabad akaratból... Hogyan akarsz eljutni a béke meg-értéséhez, hogyan akarod bensődben a nyugvás boldogságát érezni, anélkül, hogy egy Májá-kép (15) – mely persze magában sem a boldogság, sem a béke – segítséget nyújta-na hozzá? Meg van engedve és meg van adva az embernek, hogy felhasználja a valósá-got az igazság meglátására, és *poézis* az a szó, melyet a nyelv erre az adottságra és erre az engedelemre alkotott.

– Ah, így érted – nevetett Nanda. – Szerinted tehát a poézis az a butaság, ami az okos-ság után jön, és ha valaki buta, azt a kérdést kellene feltenni, hogy még buta-e, vagy új-ra az. Mondhatom, ti okosak nem könnyítitek meg a magunkfajta emberek dolgát.” (16)

Mielőtt a csendet próbálnánk szóra bírni, nézzük meg mit mondhatnak az *okosak* és a *magunkfajták* a morajról, amit az önmagát figyelő történet, a hallgatózó tapasztal. Az előbbiek számára az önreflexió nem más, mint a világszemlélet végpontja. A végletegik következetes szemlélő vágyait és célját feledve oly mértékben *szételemzi* a valóságot, hogy figyelmét elvakítja az értelmezés parttalan folyamában megjelenő schizoid látomás – a prímszámok oszthatósága, a jelölőáramlás szupravezetője. Az ilyen tevékenység ön-célú, természetlen szellemi onánia – a nihil szemlélete.

Ennek a felfogásnak a hátterében az ismert kartézianus parabola rejlik. A világ jelen-ségeit feltartóztathatatlan kétely alá vető ember története, akinek egyedül önnön cselek-vése szab határt. A cogito bizonyosságának záloga az időtlen értelem, és a benne része-sülő ember, akire a valóság teljessége felépíthető egészen a rejtett ornamentikáig.

Ez a bizonyosság az egyik áldozata annak az elmúlt évszázad óta nyilvánvaló vállal-kozásnak, amely során a humán tudományok és a művészetek saját előfeltévéseik vizs-gálatával alapvetően átformálták szempontjaikat és szerepüket a nyugati kultúrában. A legújabb kori gondolkodás önreflexiója számos meghatározó érték – így a kartézianus szubjektum – felfüggesztésével jelentős kulturális energiákat szabadított fel.

Mindez nem véletlen, hiszen az önmegfigyelés során a szemlélő magabiztossága meg-fogyatkozik, a hiány megtöri a valóság víztükrét. Az én kontúrjai elmosódnak, és az egy-

ségesnek vélt énkép némelyik vonása pontatlannak tűnik. Ezzel az önértelmezés megnyílik más, eddig kívül eső jelenségek számára, és újrendezi azokat. Az önreflexió eszerint a releváns kontextusok újraértelmezése az önazonos értelmezői pozíció megingatásával – nem végpontja, csupán teoretikusan megkülönböztethető fordulópontja a világ-szemléletnek.

Az önreflexív folyamatok megértésének nehézségeivel szemben az uralkodó kartéziánus hagyomány egyfajta ismeretelméleti incesztus-tabu érvényesítésével lépett fel, hogy saját jelentés- és szubjektumkonstituáló technikáit fenntartsa. Eszerint az önfelszámoló stratégiák működésének meggátlására az önreflexív mozzanat mindannyiszor valamiféle *minimum* eléréseként, elemezhetetlen tartam kifejeződéseként értelmeződik. A minimális struktúra ezért sok szempontból hasonlóan működik az önreflexióhoz. Ebben a fogalomban is az értelmezés végpontja tétéleződik, ugyanakkor éppúgy elképzelhető, hogy a minimálisnak gondolt struktúrák nem a berekesztődés vagy a redukció logikája szerint működnek, hanem egy adekvátabbnak tűnő szemantikai univerzum ismertetőjegyeit mutatják fel.

Ezt az azonosítást azonban nem könnyű igazolni a minimalista történet és a metafikció viszonyában. A posztmodern és a minimalista prózát feltűnő, és sokak által megfigyelt különbségek határolják el egymástól. Önálló írásmódoknak tűnnek, amelyeket eltérő stratégia határoz meg. Ezért a különbségek bizonyításában különösen fontos szerepet kap az azonosítható jelölőgyakorlatok felmutatása: a meggyőző érvek vonzereje a tudatosság. A tudatosság ellenében érvelni pedig emberpróbáló feladat.

A posztmodern próza tudatossága akkor vetődik fel, ha elfogadjuk, hogy „a szöveget a kompozíció tevékenysége generálja”. (17) Ezért az értelmezést meghatározza, hogy „a

prózaírás generatív elmélete a kompozíció szempontjából vizsgálja a regényt”. (18) A kompozícióról azonban nem sok tudható, mert meghatározó vonása a spontaneitás, az invenció és a kontingencia. A posztmodern szöveg nem valamiféle kísérlet eredménye, hanem a fiktív valóság egy mintája. Az alkotásban a megértés és a részvétel vágyai összefonódnak, ezért rendkívül esetleges módon lehet a szöveg tudatosan alkalmazott elveit megfogalmazni. (19)

A minimalizmus azonban nem is leplezi, hogy lényeges szerepet szán a következetes írói technikának. *Raymond Carver* az írásról így fogalmaz: „*Evan Connell* mondta egyszer, hogy akkor tekint egy írást befejezettnek, amikor javítás közben azon kapja magát, hogy oda teszi ki a hiányzó a vesszőket, ahol az előző javítás során kihúzta a felesleges írásjeleket... Végül is nincs egyebünk a szavaknál, de azok legalább legyenek a megfelelő szavak, jól eltalált írásjelek között, hogy a legjobban elmondhassák, amit mondaniuk kell.” (20)

Pontosság és tudatosság hiányában „gyengén specifikált” (21) írás jön létre. Az erős írás átütő erővel bír, de ha ezt az erőt pusztán a valóság szigorának tekintjük, akkor valódi riadalmat kelthet egy-egy rémálom. (22)

Ennek ellenére jellemző, hogy a minimalizmus generációja nagyjából jól képzett értelmiségiekből áll, akik egyetemi írószemináriumokon ismerkedtek a „kreatív írás” mű-

*Tudatos szerkezetek híján
marad a csend, a kihagyás,
ahol az azonosíthatatlan
tapasztalatok és összefüggések
megnyugtató türelme és
odaadása veszi körül
a jelentéstulajdonítás látványos
gesztusait. Egy hiányos szerkezet
korrekciójára a legváltozatosabb
komplexusok kapnak lehetőséget,
a résen minden befér
a karácsonyfától a kenőmájasig.
A Nirvána csendje nem
a válaszok szüntelen nyugalma
árasztja, de nem is a folytonos
kérdések eufóriája tölti be azt.
A szavak közé szorult úr viszont
az a hely, ahol „minden
kérdéssé válik”.*

helytitkaival. A kiemelkedő alakok maguk is tanítják az írást, népszerű szemináriumok hősei lesznek. Ha azonban képzett írók sajátja a hatásos és pontos szöveg, akkor a kultúra *Foucault* cinizmusát túlszárnyalva, minden eddiginél hatékonyabban intézményesíti az irodalom eleve marginális és szubverzív diszkurzusait. Az uralkodó ideológia a kritika kiszajátítása után már az alkotás folyamatait is közvetlenül irányítja erről azonban nehéz volna meggyőződni.

A tudatosság igénye kevéssé különbözik a valósággal való bármilyen korlátozott kapcsolattartás vágyától. Ebből adódik az a feltételezés, hogy a minimalista szövegek sajátos feszültsége az értelmező valóságérzetének provokációjából fakad. A minimalista irodalom és lelkes befogadói egyaránt nemzedéki vonásokat mutatnak, ezért lehet, hogy valamiféle korhangulat kommunikálható ideológiai beágyazottsága segíti a minimalista szövegértést nevezük valóságnak vagy fikciónak, a szövegek szimbolikus rendje könnyen ért szót a befogadó világ szimbolikus rendjével. Ez azt jelentené, hogy a minimalista történet olyan pontokon érinti meg az olvasót, ahol az nem is tudott védtelenségéről: szimulálni tudja az értelmező saját narratív technikáit, és közvetlen közletről mozdítja ki azok előfeltevéseit. Az olvasó történetét elemezni azonban éppolyan bizonytalan vállalkozás, mint leírni a szöveg stratégiáit: az eleve adott történet tükröztetéséhez szükség van a mimézis kevéssé megnyugtató fogalmára. (23)

Tudatos szerkezetek híján marad a csend, a kihagyás, ahol az azonosíthatatlan tapasztalatok és összefüggések megnyugtató türelme és odaadása veszi körül a jelentéstudajdonítás látványos gesztusait. Egy hiányos szerkezet korrekciójára a legváltozatosabb komplexusok kapnak lehetőséget, a résen minden befér a karácsonyfától a kenőmájásig. A Nirvána csendje nem a válaszok szüntelen nyugalmát árasztja, de nem is a folytonos kérdések eufóriája tölti be azt. A szavak közé szorult úr viszont az a hely, ahol „minden kérdéssé válik”. (24)

Kétszer nem ismétlődik semmi. Az új és a régi azonosításával felismert ismétlődés nem ismétlődhet meg, mivel az újabb jelenségek sora mindig csak a már azonosult réggel azonosítható így az ismétlődésnek minden eleme új. Ez azt jelenti, hogy megszilárdult jelölőstratégiák prolongálásával nem jutunk közelebb a szöveghez: nem az elhallgatás, hanem a kimondás energiái táplálják a befogadást. A kimondott struktúrákat nevezhetjük *transz-parensnek*, ha arra gondolunk, ahogy az értés pillanatában szem elől vész a jelölő önállósága, de ez az eltűnés nem vezet át önmagán túlra, legfeljebb a helyzetet szülő kontextusokon segít *átlátni*.

Mégsem egyértelmű, hogy az eleve adott történetek felismerése vagy az azoktól való óvakodás árulkodik nagyobb félelemről nehéz eldönteni, hogy melyiket ítéljük menekülésnek. Az előbbi eddig a bizonytalanságtól való paranoiás félelemnek tűnt. (25) Lehet azonban, hogy a látható történettől való távolmaradást az motiválja, hogy a történetben résztvevő számára adott lehetőségeket a történet végpontja határozza meg: aki belép, az saját nekrológjának árnyékában írja tovább önéletrajzát. (26) Eszerint ahol a *szokatlan jelenségek* nem azonosítónak az általános *világillúzióval*, ott a megsemmisülés schizoid félelme munkál.

A döntéshelyzet azonban csak látszólagos: sem egy ideológia, sem egy kor nem jelölheti ki az egyiket vagy a másikat. A kimondott szavak transzparenciája nevezük akár eseménynek, élménynek, bepillantásnak, eufóriának vagy éppen elmosódásnak, kontextusvesztésnek a történetekbe szétszóródott én folyamatban létének próbatétele. (27) A részvétel és a megértés vágyai a történetben válnak el egymástól, és csak ott vitatkozhatunk róluk.

Ha pedig *vita* nincs, akkor nem marad más csak egy *mini mumus*, aki alig hallhatóan ezt motyogja: „...annak, ahogy egy történetet megtanulunk elmondani, története van – ez a történet egy történet történésének megismerése és elfogadása – a megismerés a történet élethezéséről szól – az elfogadás más történet nem történését teszi kezelhetővé – az elfogadás megismerése a nem történő nem történet voltát ismeri meg – a megismerés elfogadása a megismerést, mint a nem történet megismerőjét fogadja el – ha valami nem történet, annak nem kell történnie – ha valami nem történik, azt nem

kell megismerni – ha valamit nem kell megismerni, az ismerős – ami ismerős, az egy történet része – egy történet része történést, a megismerés történést jelzi – a megismerés történéseinek elfogadása, annak az elfogadása, hogy a megismerést jelző ismerős történetrészek valójában nem történnek meg – ha pedig nem történő dolgok megismerése a megismerés története, akkor a nem történő dolgoknak története van – a történet pedig elmondható, így más is megismerheti – ha az elmondott történetet valaki megismeri és elfogadja, akkor elhiszi, hogy az igaztörténet – az igaztörténetek tehát sohasem történtek meg...”

Talán ezért mondja mindenki a magáét. Mintha mi sem történt volna.

Jegyzet

(1) *Rage against the machine*: amerikai géprombolók. A csoport felhívó jellegű megnyilatkozásaira pl.: „now you do what they told ya” a ‘gépduh’ jellemző.

(2) John M. Ellis *Against Deconstruction* címmel kiadott könyvében (Princeton, 1989) az argumentációról általában szólva így fogalmaz: „Vegyünk egy példát a filozófiából. Wittgensteinnek a privát nyelvre vonatkozó vélekedését egyaránt tárgyalják azok, akik rendkívüli jelentőséget tulajdonítanak az elgondolásnak, és azok, akik súlyos tévedésnek tartják azt; ugyanígy tesznek az egész életüket Wittgenstein kutatásának szentelő szerzők, valamint azok, akiket a szorosan idekapcsolódó kérdéseken túl nem foglalkoztat a filozófus munkássága. A nyilvános vitában részt vevők megszólalásait, jelentős diverzitásuktól függetlenül, egyetlen mércével ítéli meg a tudományos közvélemény: sikerült-e jobban megvilágítaniuk a privát nyelv elméletének belső logikáját?”

(3) Számottevő bibliográfiával és többszörösen összetett mondatokkal jóformán bárki láthatóvá válhat a nyilvánosság alsó szintjein. Egy értekezés cáfolatának retorikája viszont könnyen megolajozható néhány nem megfelelően szerkesztett könyvszerkesztési adat leleplezésével, ahogy egy előadást is alááshat egy fülbevaló. Ez így van az intézményi hierarchia minden fokán: egy alsós egyetemista gyakran kevésbé tolerálja egyes idegen szavak ismeretének hiányát, mint egy docens az obszcenitást. Ha azonban az illető már bizonyította jólneveltségét, a szocializált megszólalás kényszere bizonyos határok között lazulhat.

(4) Az irodalmi minimalizmus nem ismeretlen a „legújabb magyar irodalom” kritikájában (pl.: *Csipesszel a lángot*. Nappali Ház, Bp. 1994.). Néhány kortárs szerző és prózai szöveg kapcsán gyakran felmerül ez a fogalom, de eddig egyetlen átfogó értekezés címében szerepel: Abádi Nagy Zoltán: *Az amerikai minimalista próza*. (Argumentum Kiadó, Bp. 1994.). A könyv a kortárs amerikai kispróza jelenségeit vizsgálja, és jelentős mennyiségű, jól szervezett ismeretanyagra támaszkodva vezet be a fogalmat a honi köztudatba, miközben számos kevésbé ismert szerzőről és szövegről ad hírt. A terjedelmes munka meggyőző elméleti tájékozottsággal és kiegyensúlyozott logikával érvel egy kitapintható fogalomértelmezés mellett, de a szöveg konszenzusteremtő retorikája rámutat számos elméleti problémára és értelmezési tisztázatlanságra is. Mivel itt olvashatunk először részletesen a minimalizmusról magyar nyelven, ebben a fejezetben a szöveg modellként szerepel.

(5) Erről a saját tapasztalatomon kívül, azok az elképzelések győztek meg, amelyekkel a témában járatanoknak feltett kérdések kapcsán találkoztam. A válaszok elsőként többnyire a prózai nyelv minimalizmusát említik. Erről a minimalizált nyelvről azonban csak felkínált alternatívák (terjedelem, mondatszerkezet, nominális viszonyok, szókincs, annak egy része vagy akár az érthetőség stb.) közül választva fogalmazódnak meg, egyébként egymástól igen eltérő, vélekedések. A formai közelítésen túlmerészkedve pedig teljes a káosz: jóformán a reneszánsz irodalomtól a kortárs irányzatokig bármely csoportba sorolható szövegek jellemzői megjelennek.

(6) Ezzel kapcsolatban ugyancsak Abádi Nagy Zoltán különböző munkái segítenek az eligazodásban (pl.: *A posztmodern regény Amerikában*. Helikon, 1987. 1–3. sz., 7–42. old.).

(7) Ezek a fogalmak az említett kötet szerzőjének magyarításai. Az amerikai angol kifejezések azonban bárkit további játékra invitálhatnak. Elképzelhető például a *Hick-chick prose* terminust „újtahó-”, „szteroid-”, esetleg „bunkofőrealizmus”-nak, a *Freeze-Dried Fiction*-t „mirelitrealizmus”-nak, valamint a *High-Tech fiction*-t „áramvonalas”, „ólommentes” vagy „joystickrealizmus”-nak fordítani. E fordítói játék könnyedsége jellemző módon előrevetíti a minimalizmus fogalmának érvényességével és a szövegek jellemezhetőségével kapcsolatos problémákat, hiszen úgy tűnik, mintha a fordításkor nem kellene egyebet tennünk, mint megtalálni az ithoni környezetet megfelelő elemeit, és a fogalmak máris működni látszanak.

(8) Noha az *energiaáramlás* meglehetősen aggályos kezelhető fogalom, nem ismeretlen az irodalomtudományban. Stephen Greenblatt sok vitát kavart korszak- és életmű-értelmezéseit éppen az efféle nehezen nyomon követhető jelölő- (nála társadalmi) energiák áramlására építi. Ilyen kísérlet például az angol reneszánsz színjátszás jelölőmechanizmusainak letapogatása „A társadalmi energia áramlása” (= *TESTES KÖNYV. Modern és poszt irodalom-elméleti szövegvűjtemény* – megjelenés alatt), amelyben a szerző az eljárás elméleti körvonalait is megrajzolja.

(9) Abádi Nagy Zoltán Bill Buford megfogalmazását idézi. – ABÁDI NAGY ZOLTÁN: *A posztmodern regény...*, i. m., 41. old.

- (10) Abádi Nagy Zoltán PHILIP D. BEIDLER *American Literature and the Experience of Vietnam* című könyvéből idéz. – *Az amerikai minimalista próza*, i. m., 258. old.
- (11) Abádi Nagy Zoltán a *Született július negyedikén* című filmre hivatkozva így érvel: „A film rendezője, *Oliver Stone*, az Oscar-díj átvételekor megfogalmazta azt, ami miatt a történelemtől megszabadult minimalizmus mégis gyakran felidézi nekünk Vietnámot...» Vietnámnak nincs vége. Vietnám lelkiállapot. – Uo. 257. old.
- (12) Ilyen kivétel például *John M. Ellis* már idézett könyve (lásd 2. jegyzet) vagy *Bourdieu* Derrida-kritikája (*Réponses. Pour une anthropologie réflexive*. Paris 1992).
- (13) Uo. 284. old.
- (14) Az *elgondolhatóság* ontológiai érvényének *Szent Anzelmusz* teremtett hagyományt, amikor istenérvei záróköveként alkalmazta ezt a *Proslogion*ban. (lásd: KNEALE, R.–KNEALE, M: *A logika fejlődése*. Gondolat, Bp. 1984, 199. old.)
- (15) *Májá* – Világillúzió. A bráhmánizmus tana szerint, az egyetlen reálisan létező a Minden-Egy, a Világszellem, azaz Brahma, amely Májá, a Világillúzió megtévesztő fátyla miatt egyéni lelkek, atmánok sokaságának látszik, megsokszorozódva tükröződik bennük, akárcsak a nap a tavakban és a folyókban. Átvitt értelemben Májáképnek neveznek minden szokatlan jelenséget.
- (16) MANN, THOMAS: *Az elcsereült fejek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. (lábjegyzettel együtt, 15. és 17-18. old.)
- (17) SUCKENICK, ROLAND: *Tizenkét kompozíciótani kitérő*. Helikon, 1987. 1–3. sz., 148. old.
- (18) Uo., 150. old.
- (19) Képzeljük el például, hogy a generatív elmélet a dekonstruktív etimológiafeltárás kompozíciós eszközével megtalálja saját középpontját, az újraértett *szövegigényt*. Az *ig-ény* szó elemzésekor manifesztálódó deverbális nőmenképző felfedezése véget vet az évezredes deszakralizáló káoszszak, amelyben az *ige* szót főnévi szófajának tartották, és leragadtak a „kezdetben volt” farizeumájánál. A pápa az összes létező nyelven megtanulja, hogy NA UGYE.
- (20) CARVER, RAYMOND: *On Writing. LITERATURE*, Harper Collins Publishers, New York 1991, 494. old.
- (21) Carver Henry James-et idézi. – Uo.
- (22) A pápa eufóriája régen a múlté, a beszédaktus-teológia hitelét veszítette: tetten érték. A romjain működő karitatív szextelefonok irgalmasnövérei a pubertás traumájából visszamaradt fogalmi zavarokkal képtelenné teszik a redukált ént arra, hogy magához nyúljon. Az önreflexió nyüzsgése után láthatóvá válik a csödbement spermabankok kietlen realitása. De a () a hiányával van jelen, mert jön néhány élelmes (), és piacra dobja a ()[®]-t. A *copy rights*-ot úgy értik, hogy *kövesd a jobbot*, és kötelezővé teszik a *politikailag helyes* nyelvhasználatot.
- (23) *Suckenick* frappánsan foglalja össze a mimézist preferáló realizmus vállalkozását: „Jelenlegi funkciója ugyanis az, hogy fenntartsa egy sor vigasztaló illúziót, köztük talán azt az érzést, hogy az individuum a »valóság« fenomenáinak gyűjtőpontjában helyezkedik el (jellembrázolás); azt a tudatot, hogy a külső vagy nyilvános idő végső soron a tartam uralkodó formája a tudat számára (történeti narráció); azt az elvet, hogy a »valóság« helyét empirikus megfigyeléssel meg lehet határozni (leírás); azt a meggyőződést, hogy a világ logikus és érthető (oksági sorok, cselekmény).” – SUCKENICK, RONALD: *Tizenkét kompozíciótani kitérő*, i. m., 145. old.
- (24) Uo., 154. old.
- (25) Ezt nevezi Lacan *aphanisis*nek, a szubjektum megszűnésétől való félelemnek.
- (26) „Az egzisztáló ember rendelkezik csak »curriculum«-mal, mint futás valami felé, az egzisztáló embernek van csak »curriculum vitae«-je, mint életének futása valami felé.” – CZÓBEL MINKA: *Önéletrajz. = Hétvilág* 7. sz., 22. old.
- (27) Ezek megkülönböztetésével próbálkozik *Kristeva A beszélő szubjektum* című írásában (Pompeji, 1994. 1–2. sz., 188–197. old.).